

بسمه تعالی

تأثیرات اجتماعی غدیردرسترتاریخ اسلام

بهناز نادری لردجانی¹

چکیده

واقعه مهم غدیرخم، از طریق روایات شیعه و سنی، به طور متواتر نقل شده است و در اصل وقوع آن هیچ تردیدی نیست.

معنای این حرکت که در روز هجدهم ذی الحجه سال دهم هجرت اتفاق افتاد، این است که اسلام به مسأله‌ی مدیریت جامعه به چشم اهمیت نگاه میکند. این طور نیست که امر مدیریت در نظام اسلامی و جامعه‌ی اسلامی، رها و بی‌اعتنا باشد. این مقاله، با استناد به متون معتبرتاریخی سعی نموده است تا تصویر روشنی از تأثیرات اجتماعی غدیردرسترتاریخ اسلام رانشان دهند

کلیدواژگان: تأثیرات، اجتماعی، غدیر، تاریخ اسلام

مقدمه

حدیث غدیر، از جمله روایات متواتر است² که شیعه و سنی در اصل آن اتفاقنظر دارند. بر وفق این حدیث، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در سال دهم هجری، پس از انجام مراسم حجةالوداع، در روز هجدهم ذحجه، در مکانی به نام غدیرخم، دستور توقف دادند و پس از قرائتخطبهای طولانی، فرمودند: «من کنت مولاه فعلی مولاه»؛ هر کس من مولای او هستم، پس علی نیز مولای اوست. در تحقق این واقعه مهم هیچ تردیدی وجود ندارد و با توجه به صراحتسخنان رسول گرامی اسلام و قراین بشمار حالیه و مقالیه، بسیار واضح است که مراد از مولای همان ولی و جانشین است و گمان نمیرود که با وجود آن همه ادله و شواهد روشن، هیچ محقق بی غرض و منصفی، کمترین تشکیکی در اینباره بنماید.

الف: بررسی مسائل اجتماعی از زمان حادثه غدیر

1. چگونگی ابلاغ وحی درباره جانشینی حضرت علی علیه السلام پس از نازل شدن سوره «إذا جاء نصر الله...»³، سخنانی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله شنیده شد که خبر از نزدیک بودن وفاتش مداد⁴ همچنین در حجةالوداع، در بعضی از سخنانش به صراحت و در بعضی دیگر با تلویح، نزدیک

¹ مدرسه علمیه الزهراءسلام الله علیها لردگان. 09139784199؛ nadrylrdjanybhnaz42@gmail.com

² الارشاد، ج 1، ص 184

³ ابن سعد، الطبقات الكبرى، ج 2، ص 192

⁴ همان، ص 181

بودن وفات خود را اعلان ننمود .⁵ این مطلب به طور طبیعی متوانست این سؤال را در اذهان ایجاد کند که پس از پیامبر چه کسی زمام امور مسلمانان را به دست میگیرد و چه خواهد شد؟ ظاهراً هر حزب و گروهی مایل بود که خلیفه رسول خدا از میان آنان باشد و شاید خود را سزاوارتر نسبت به این امر میپنداشتند و به آن مانده‌نشیندند .

اگرچه پیامبر صلی الله علیه و آله درباره لیاقت و جانشینی علی علیه السلام در مجالس و محافل مختلف سخن به میان آورد،² ولی این سخنان عموماً در اجتماعات بسیار محدودی مطرح شده بود، اما در غدیر خم، این وحی الهی بود که به همه توهّمات پایان داد و پیامبر صلی الله علیه و آله را مکلف ساخت تا علی علیه السلام را به جانشینی منصوب و معرفی کند .

به وضوح از خود آیه تبلیغ،³ قابل فهم است؛ زیرا این آیه میفرماید: «ای رسول! آنچه که بر تو نازل شده بود را ابلاغ کن» و سپس تهدید میکند که «اگر این کار را انجام ندهی رسالتش را انجام ندهای .» پس مابایست قبلاً بر آن حضرت مطلبی نازل میشد، تا در این آیه بفرماید: «آنچه بر تو نازل شده بود را ابلاغ کن» و از تهدیدی که در آیه وجود دارد نیز میتوان فهمید که پیامبر صلی الله علیه و آله بنا به عللی، ابلاغ آن را به بعد موکول ننمود . این آیه سپس میفرماید: «والله يعصمك من الناس» ؛ و خداوند تو را از (خطرات احتمالی) مردم نگاه میدارد . با دقت در این آیه، و روش پیامبر صلی الله علیه و آله در ابلاغ وحی، این پرسش مطرح میگردد که در جامعه اسلامی آن زمان چه مگذشت و چه جوی در میان مسلمانان حاکم بود که سبب شد تا پیامبر صلی الله علیه و آله ابلاغ وحی را به زمانی دیگر موکول کند؟.

نکات قابل توجهی از مسائل سیاسی - اجتماعی آن زمان را مورد بررسی قرار مدهیم:

1. وجود تعداد بسیاری تازه مسلمان:

اگرچه تعداد مسلمانان در اواخر دوران رسالت به اوج خود رسیده بود، ولی بیشتر این تعداد را تازه مسلمانان تشکیل میدادند که البته باید گفت: کم نبودند کسانی که از ایمانی مستحکم و استوار برخوردار بودند، ولی این تعداد در برابر جمعیت عظیم مسلمانان چندان زیاد نبودند، و بیشتر این تازه مسلمانان، از ایمان عمیق و ریشه‌داری بهره‌مند نبودند .⁴ چون عده‌ای به خاطر منافعی که مسلمان شدن برایشان داشت، اسلام را پذیرفتند و عده‌ای دیگر، چون در اقلیت قرار گرفته بودند، به ناچار اسلام اختیار کردند و بعضی دیگر نیز که تا آخرین حد ممکن، در

¹ مانند حدیث طائر، منزله و ...

² طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج 6، ص 44 .

³ به دلیل روایاتی که میگویند: مردم پس از فوت پیامبر صلی الله علیه و آله مرتد شدند؛ همانند روایتی که ابن اسحاق نقل میکند که «ارتد العرب» ابن هشام، السیره النبویه، ج 4، ص 316

⁴ تفاسیر شیعه و سنی این مطلب را بیان کرده‌اند

برابر اسلام ایستادگی کرده بودند و دیگر توان مقابله با اسلام را نداشتند، شیوه دیگری را برگزیدند که از آن جمله، متوان از ابوسفیان و اطرافیان‌شان که جزو طلقا در فتح مکه بودند، نام برد . بدیهی است ابلاغ چنان امر عظیمی در میان این جمعیت، مشکلاتی را به همراه خواهد داشت .

2. وجود منافقان در میان مسلمانان

یکی از بزرگترین مشکلات پیامبر صلی الله علیه و آله در طی سالهای رسالتش، وجود منافقان در میان مسلمانان بود . این گروه که در ظاهر مسلمان بوده، ولی در باطن هیچ اعتقادی به اسلام نداشتند، در فرصتهای مناسب، ضربه خویشت را به اسلام وارد مساختند و سبب گمراهی دیگران نیز میشدند . قرآن کریم، در سوره‌های متعددی، همچون بقره، آل عمران، نساء، مائده، انفال، عنکبوت، توبه، احزاب، فتح، حدید، حشر و منافقون به این مسئله پرداخته است و با شدیدترین عبارات از آنان سخن گفته است . در مجموع 37 مرتبه فقط از ریشه کلمه نفاق در قرآن استفاده شده است .

این افراد که در جنگ احد، یک سوم مسلمانان را به خود اختصاص داده بودند، به سرکردگی عبدالله بن ابی از جنگ کناره گرفتند و سبب تفرقه در سپاه اسلام شدند که سوره منافقون در شان این افراد نازل شده است .¹ اکنون جا دارد که این مسئله را مطرح کنیم که در زمانی که اسلام طرفداران چندانی نداشت و از اقتدار چندانی نیز بهرهمند نبود و انگیزه چندانی نیز برای پنهان کردن اعتقادات نبود، این گروه ، یک سوم مسلمانان را تشکیل میدادند، حال معلوم است که در زمان اقتدار کامل اسلام و فراگیر شدنش، این تعداد به چه میزان زیادی میتوانست افزایش یابد .

پیامبراکرم صلی الله علیه و آله همواره با این گروه مشکل داشت، اینان به یقین در حجةالوداع نیز همراه پیامبر صلی الله علیه و آله بودند و از لحاظ فکری نیز معلوم بود که این افراد هرگز راضی به جانشینی علی نخواهند شد و به توطئه میپردازند و جامعه اسلامی را به هرج و مرج میکشانند و به این سبب، اصل اسلام و قرآن به خطر میافتد، پس جا دارد که پیامبر صلی الله علیه و آله از این امر نگران و خائف باشد .

اصل وجود منافقان، تا آخرین لحظات حیات پیامبر صلی الله علیه و آله، امری غیرقابل انکار است، حتی عمر پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله، وفات یافتن پیامبر صلی الله علیه و آله را انکار میکرد، میگفت: «گروهی از منافقان گمان میکنند که پیامبر صلی الله علیه و آله مرده است»² همچنین بعضی از نقلهای تاریخی، کسانی را که نسبتبه امیر بودن اسامه به خاطر جوان بودنش اعتراض

¹ بلاذری، پیشین، ج 2، ص 742 .

² محمدبن جریر طبری، پیشین، ج 3، ص 184/ابن اثیر، پیشین، ج 2، ص 5 .

میکردند، «گروهی منافق» ذکر کرده‌اند»¹
 این جماعت، در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله از خطرناکترین دشمنان آن حضرت به شمار می‌آمدند، اما معلوم نشد که پس از وفات پیامبر صلی الله علیه و آله و جانشینی خلفای سه‌گانه، چگونه این گروه به یکباره محو شدند و دیگر مشکلی برای حاکمان به شمار نمی‌آمدند! آیا این جماعت پس از وفات پیامبر صلی الله علیه و آله همگی برگشته و یکباره مسلمان شده بودند؟! یا اینکه با آنان مصالحه شده بود؟! و یا اینکه کسانی بر سر کار آمده بودند که دیگر مشکلی با آنان نداشتند؟!

3. کینه‌توزی بعضی نسبت به علی علیه السلام یکی از خصلت‌های بارز عرب کینه‌توزی است.² با توجه به سابقه علی علیه السلام در جنگ‌های متعدد، و افرادی که در آن جنگ‌ها به دست علی علیه السلام کشته شده بودند، و در این زمان، اقوام همان افراد، جزو جمعیت عظیم مسلمانان بودند، بدیهی است که این افراد کینه‌های دیرینه از علی علیه السلام در دل خود داشته باشند و هرگز راضی به جانشینی او نباشند.
 تصور اینکه این افراد دیگر مسلمانان شده بودند و گذشت‌ها را فراموش کرده بودند، ناشی از عدم شناختن عربی، بخصوص عرب آن زمان است. به عنوان نمونه: وقتی سوره منافقون نازل شده بود و عبدالله بن ابی (رئیس منافقان) رسوا گشت، پسر عبدالله بن ابی از پیامبر خواست تا خودش، پدرش را به هلاکت برساند. وی گفت: نمی‌خواهم دیگری او را به قتل برساند، تا من کینه او را در دل بگیرم»³

4. وجود تفکرات جاهلی مبنی بر جوان بودن علی علیه السلام عده‌ای به خاطر طرز تفکر جاهلی، هرگز حاضر به اطاعت از یک جوان کم سن و سال نبودند و حتی صرف امارت یک جوان را برای خود ننگ می‌دانستند. به عنوان نمونه، ابن عباس می‌گوید: در زمان خلافت عمر، روزی با عمر مرفتم، او به من رو کرد و گفت: «او (علی) از همه مردم نسبت به این امر سزاوارتر بود، اما ما از دو چیز مترسیدیم: یکی اینکه او «کم سن بود» و دیگر اینکه به فرزندان عبدالمطلب علاقه‌مند بود»⁴

5. نداشتن انقیاد کامل گروهی از مسلمانان در برابر دستورات پیامبر صلی الله علیه و آله

در میان مسلمانان افرادی بودند که اطاعت آنان از پیامبر صلی الله علیه و آله

¹ رزی بلاشر، تاریخ ادبیات عرب، ترجمه آ. آذرنوش، ص 35 (مبحث روانشناسی فردی)

² محمد بن جریر الطبری، تفسیر الطبری، ج 14، جزء 28، ص 148 (حدیث 26482)
 ابی‌بکر عبدالعزیز الجوهري، السقیفه و فدک، تقدیم، جمع و تحقیق محمد هادی الامینی، ص 52 و 70.

ابن قتیبه دینوری، الامامة و السياسة، تحقیق علی شیر، ص 29.

مشروط بود؛ یعنی تا زمانی که اطاعت از پیامبر صلی الله علیه و آله ضرری برایشان نداشت، حرفی نداشتند، ولی اگر پیامبر صلی الله علیه و آله دستوری میداد که باب میل آنان نمیبود و یا آنان با عقل قاصر خود، قادر به درک آن نمیبودند، اقدام به مخالفت آشکار یا پنهان نممودند. نمونه آن، مخالفت عده‌ای از مسلمانان در انجام بعضی از مراسم حجة الوداع است؛ پیامبر صلی الله علیه و آله در حین مراسم حج فرمودند: هرکس با خودش قربانی ندارد حبش را به عمره تبدیل کند و آنانکه قربانی همراه دارند بر احرام خویش باقی باشند. عده‌ای اطاعت نمودند و عده‌ای دیگر مخالفت کردند، که یکی از آن مخالفان، شخص عمر بود¹

با توجه به مطالب گذشته، در مجموع میتوان فهمید که چرا پیامبر صلی الله علیه و آله ابلاغ وحی را به فرصتی دیگر موکول ننمود! زیرا با توجه به شناخت دقیقی که پیامبر صلی الله علیه و آله از اوضاع و احوال مسلمانان داشتند، احتمال «تمرد آشکار» میدادند؛ یعنی میدانستند که اگر علی علیه السلام را به جانشینی خود معرفی کنند، عده‌ای «به طور علنی» در مقابل پیامبر صلی الله علیه و آله میایستند و هرگز به این امر راضی نمیشوند؛ ولی وحی الهی در قسمت آخر آیه تبلیغ به پیامبر صلی الله علیه و آله اطمینان داد که: «خداوند تو را از مردم مصون نگاه میدارد»؛ یعنی تو را از شر مردم، و مخالفت علنی مردم محافظت مینماید.

ب: تلاشهای پنهان و آشکار پس از غدیر خم به منظور کنار گذاشتن اهل بیت علیهم السلام

واقعۀ غدیر خم، تکلیف مسلمانان و جامعه اسلامی را به روشنی مشخص کرده بود؛ آنان که مطیع اوامر خدا و رسولش بودند، از جان و دل آن را پذیرفتند و آنانکه در باطن با این امر مخالف بودند، در آن فرصت، توان مخالفت و طغیان نداشتند و در ظاهر، همگی این امر را پذیرفتند و جانشینی علی علیه السلام را به او تبریک گفتند. در اینباره جمله معروف ابوبکر و عمر «بخ بخ لک یابن ابیطالب»² نمونه‌ای از این پذیرش عمومی است.

اما آنانکه با جانشینی علی علیه السلام مخالف و در آرزوی به دستگیری حکومت بودند، اگرچه در ظاهر آن را پذیرفتند، ولی در باطن سخت ناراحت بودند و اقدام به کارهای مخفیانه و زیرزمینی نمودند، تا علی علیه السلام را کنار زده و خود زمام امور را به دست گیرند. شواهد بسیاری بر این مطلب دلالت دارد که در اینجا به نمونه‌هایی از آن اشارة میکنیم:

1. شواهد عمومی

¹ تاریخ الطبری، ج 2، ص 634.

² الطبقات الکبری، ج 1، ص 204/انساب الاشراف، ج 2، ص 716/تاریخ الطبری، ج 3، ص 198/الارشاد، ج 1، ص 181/الکامل فی التاریخ، ج 2، ص 6

پیامبر صلی الله علیه و آله پس از واقعه غدیر خم، مکرر جانشینی علی علیه السلام و فضایل او را گوشزد نمود و همواره درباره اهل بیت سفارش میکرد و در سخنانش مردم را از خطرات احتمالی پس از خود آگاه میکرد و با آنان اتمام حجت نمود.

2.. تلاشهای بنامیه و همفکران آنها

فرزندان امیه، همواره خود را در ریاست عرب، سزاوارتر از همه، میدانستند و در این باره، پیوسته با فرزندان هاشم در نزاع بودهاند و به همین خاطر پس از بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله به شدت با او مقابله میکردند و تا جایی که میتوانند علیه پیامبر اکرم توطئه نموده و جنگ به راه میانداختند. اما سرانجام با ذلت و خواری تن به شکست داده و مجبور به پذیرش اسلام شدند، ولی هرگز از خیال ریاست عرب بیرون نیامده بودند.

این گروه به خوبی میدانستند تا زمانی که پیامبر صلی الله علیه و آله زنده است جایی برای تحقق آمال و آرزوهایشان وجود نخواهد داشت، پس معلوم بود که آنان در فکر پس از وفات پیامبر صلی الله علیه و آله بودند. اما از آنجا که از جهت اسلامی، هیچ اعتباری در میان مسلمان نداشتند، میدانستند که به دستگیری حکومت، بلافاصله پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله کاری نشدنی است. در نتیجه، آنان مبادیستبرنامهای درازمدت، برای به دستگیری حکومت تنظیم میکردند و تاریخ گواه آن است که چنین نیز کردند¹

3. تلاش عدهای از مهاجران

عدهای بیش از همه و آشکارتر از همه، برای دستیابی به حکومت تلاش میکردند، اینان، ابوبکر، عمر و ابوعبیده بودند که تلاشهای وسیعی را برای کنار زدن علی علیه السلام و در دست گرفتن اوضاع انجام میدادند

4. تلاشهای پیامبر صلی الله علیه و آله برای خنثی کردن توطئها

پس از آنکه پیامبر صلی الله علیه و آله به فرمان الهی، علی علیه السلام را در غدیر خم به جانشینی خود منصوب کرد، در فرصتهای گوناگون آن را یادآوری نمود. اما فعالیت بسیار زیاد گروههای متعددی که سعی در به دستگیری حکومت داشتند، پیامبر صلی الله علیه و آله را مجبور ساخت تا برای تثبیت جانشینی علی علیه السلام، اقداماتی انجام دهد. یکی از این اقدامات، آماده کردن لشکری برای مبارزه با روم بود. این لشکر در آخرین روزهای حیات پیامبر صلی الله علیه و آله شکل گرفت و پیامبر صلی الله علیه و آله اسامه بن زید را به فرماندهی آن برگزید و به عموم بزرگان مهاجر و انصار که در میان آنان ابوبکر و عمر و ابوعبیده و ... بودند امر کرد تا تحت فرمان اسامه درآیند، و با تاکید فراوان از آنان خواست تا از مدینه خارج شده و به سرزمینی که پدر اسامه در آنجا به شهادت رسیده، رهسپار شوند.²

¹ تاریخ الطبری، ج 3، ص 218 و 219.

² الارشاد، ج 1، ص 189

پیامبر صلی الله علیه و آله با این کار اهدافی را دنبال نکرد، یکی از آن اهداف همانطور که شیخ مفید فرموده است، این بوده که در مدینه کسی نباشد تا در ریاست علی علیه السلام نزاع کند.¹ از این مهمتر، انتخاب اسامه جوان، که 17 سال بیشتر نداشت به فرماندهی این لشکر بود در حالی که بسیاری از بزرگان و مشایخ با سابقه و جنگجو، که تجربه جنگهای عظیمی همچون بدر و احد و خندق را داشتند، در این لشکر حضور داشتند، اما پیامبر صلی الله علیه و آله اسامه را به فرماندهی همه این افراد برگزید و همه آنان را ملزم به اطاعت از اسامه منماید. این انتخاب پیامبر صلی الله علیه و آله پیامی بسیار عظیم و گویا برای همه مسلمانان داشت که مبادا در امر خلافتخداش کنند و جوان بودن علی علیه السلام را بهانه‌ای برای اطاعت نکردن از او قرار دهند²

ج: تأثیرات اجتماعی غدیر خم در سرتاریخ

1. تعیین خط حکومت و ولایت در اسلام
با بررسی کیفیت ابلاغ و اجرای دستور الهی توسط پیامبر در روز غدیر خم به روشنی میتوان دریافت که منطق الهی بر استمرار حکومت نبوی در قالب امامت است. رهبر انقلاب اسلامی یکی از ابعاد مهم و اساسی واقعه غدیر را همین امر خطیر می‌داند که باید با دقت به آن نگریست. «اگر با چشم تحقیق مسلمین به این حادثه نگاه کنند، همه این معنا را تصدیق خواهند کرد که این حرکت عظیم پیغمبر در میانه‌ی راه حج، برگشت از حج، در وسط بیابان، در سال آخر عمر، با آن مقدمات، با آن مؤخرات، نام بردن از امیرالمؤمنین، معرفی کردن امیرالمؤمنین به اینکه «من کنت مولا فلهذا علی مولا»، هیچ معنائی جز تعیین خط حکومت و ولایت در اسلام بعد از رحلت پیغمبر اکرم ندارد»³

2. اهمیت دادن اسلام به کیفیت مدیریت جامعه
مدیریت جامعه طبق آموزه‌های قرآنی باید در اختیار حاکمان صالح و مصلح باشد که بستر مناسب برای تحقق جامعه آرمانی و توحیدی را برای بشر فراهم نمایند. در واقعه‌ی غدیر خم برای اهمیت دادن به این نکته است که مدیریت جامعه از اولویت‌های اولیه و از تأثیرگذارترین امور در هدایت و ضلالت مردم شمرده می‌شود. علاوه بر اهمیت داشتن مدیریت جامعه، مصداقی که این مسئولیت را برعهده هم بگیرد باید تطبیق کامل با معیارهای الهی در این زمینه را داشته باشد.

¹ تاریخ یعقوبی، ج 2، ص 113

² ابن هشام، السیره النبویه، ج 4، ص 299 و 300/الطبقات الکبری، ج 1، ص 190 و 249

³ بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در روز عید سعید غدیر خم، 1368/10/08

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای این جهت را یکی دیگر از ابعاد غدیر خم بر شمرده‌اند: «مسأله‌ی غدیر و تعیین امیرالمؤمنین (علیه الصّلاة والسّلام) به عنوان ولی امر امت اسلامی از سوی پیامبر مکرم اسلام (صلی الله علیه واله وسلم) یک حادثه‌ی بسیار بزرگ و پُر معناست؛ در حقیقت دخالت نبی مکرم در امر مدیریت جامعه است. معنای این حرکت که در روز هجدهم ذی الحجه سال دهم هجرت اتفاق افتاد، این است که اسلام به مسأله‌ی مدیریت جامعه به چشم اهمیت نگاه می‌کند. این طور نیست که امر مدیریت در نظام اسلامی و جامعه‌ی اسلامی، رها و بی‌اعتنا باشد.»¹

3. دخالت مردم در امر حکومت

نقش بی‌بدیل دخالت مردم در جامعه و تعیین سرنوشت خویش بُعد دیگری است که در غدیر خم به وضوح آن را می‌بینیم. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای نفی بی‌اعتنایی به سرنوشت جامعه و مسئولیت‌پذیری و مشارکت حداکثری را بُعد دیگر از غدیر خم معرفی کرده‌اند: «در نظام اسلامی، هر کس متدبّر به عقیده و شریعت اسلام است، در امر حکومت دارای مسئولیت است. هیچ کس نمیتواند خود را از موضوع حکومت کنار بکشد. هیچ کس نمیتواند بگوید: «کاری انجام می‌گیرد؛ به من چه؟!» در موضوع حکومت و مسائل سیاسی و مسائل عمومی جامعه در نظام اسلامی، «به من چه» نداریم! مردم برکنار نیستند. بزرگترین مظهر دخالت مردم در امور حکومت، غدیر است. خود غدیر این را به ما آموخت و لذاست که عید غدیر، عید ولایت است، عید سیاست است، عید دخالت مردم در امر حکومت است.»²

4. نفی نگاه سکولار به اسلام

رهبر انقلاب اسلامی یکی دیگر از ابعاد غدیر را نفی نگاه سکولار به دین بیان نموده و حقیقت واقعه غدیر خم را پیوند دیانت و سیاست و حضور دین در متن جامعه می‌دانند: «آن کسانی که سعی کردند اسلام را از مسائل اجتماعی و از مسائل سیاسی برکنار بدارند و آن را منحصر کنند به مسائل شخصی و مسائل خصوصی زندگی افراد - و در واقع نگاه سکولار به اسلام داشته باشند که تبلیغات دشمنان و دستهای دشمنان هم این بینش را در بین مسلمانان در طول سالیان دراز ترویج کرده است - جوابشان مسئله‌ی غدیر است... نصب امیرالمؤمنین، فقط به معنای نصب جنبه‌های معنوی نبود، بلکه میشود گفت که مسئله‌ی جنبه‌های معنوی قابل نصب نیست؛ آنچه قابل نصب است عبارت است از: حکومت، کشورداری، سیاست، مدیریت جامعه‌ی اسلامی؛ این را پیغمبر اکرم به مردم توصیه کرد.»³

¹ بیانات در دیدار مردم پاکدشت، 10/11/1383

² بیانات در دیدار کارگزاران نظام، 18/02/1375

³ بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت عید غدیر، 21/07/1393

5. مظهر جامعیت اسلام

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای تک بعدی بودن واقعه غدیر خم را نفی نموده و آن را نشانه جامعیت اسلام معرفی نموده‌اند. ایشان این رویداد را مانع از رخنه کردن دوباره تعصبات جاهلیت و کم فروغ شدن مشعل برافراشته اسلام معرفی نموده‌اند که اگر این تدبیر الهی نبود کار پیامبر ناتمام می‌ماند: «رسوبات تعصبات جاهلی به قدری عمیق بود که شاید برای زدودن آنها سالهای بسیار طولانی نیاز بود... برای پاک کردن رسوبات جاهلی از اعماق این جامعه و مستقیم نگه داشتن خط هدایت اسلامی بعد از ده سال زمان پیغمبر، یک تدبیری لازم بود. اگر این تدبیر انجام نمی‌شد، کار ناتمام بود. این که در آیه مبارکه‌ی سوره‌ی مائده میفرماید: «الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی»، تصریح به همین معناست که این نعمت - نعمت اسلام، نعمت هدایت، نعمت نشان دادن صراط مستقیم به جامعه‌ی بشریت - آن وقتی تمام و کامل می‌شد که نقشه‌ی راه برای بعد از پیغمبر هم معین باشد؛ این یک امر طبیعی است... این هم فکر پیغمبر نبود، این هدایت الهی بود، دستور الهی بود، نصب الهی بود؛ مثل بقیه‌ی سخنان و هدایت‌های نبی مکرم که همه، الهام الهی بود... مسئله‌ی غدیر این است؛ یعنی نشان‌دهنده‌ی جامعیت اسلام و نگاه به آینده و آن چیزی که در هدایت و زعامت امت اسلامی شرط است»¹

6. وسیله‌ی ائتلاف و برادری مسلمانها

مسئله‌ی غدیر خم اگر درست تبیین شود همان‌طور که حضرت آیت‌الله خامنه‌ای فرموده‌اند میتواند به عنوان یکی از مشترکات مذهبی و وسیله‌ی ائتلاف و برادری امت اسلامی قلمداد شود. «دشمن می‌خواهد مسئله‌ی غدیر را یک مایه‌ی برادرکشی و جنگ و خونریزی قرار بدهد؛ در حالی که غدیر میتواند وسیله‌ی ائتلاف و برادری مسلمانها با هم باشد. مرحوم شهید مطهری (رضوان‌الله‌علیه) ثابت کردند که الغدیر علامه‌ی امینی، وسیله‌ی وحدت مسلمین است. بعضی خیال میکردند کتاب الغدیر ممکن است مایه‌ی افتراق بشود. ایشان می‌گوید اگر درست فکر کنیم، درست عمل کنیم، کتاب الغدیر مایه‌ی وحدت دنیای اسلام است. برادران اهل سنت ما هم میتوانند در یک محیط خالی از پیش‌داوری به منابع غدیر مراجعه کنند؛ یا می‌پذیرند، یا نمی‌پذیرند. در هر دو صورت، قضیه‌ی غدیر هیچ‌گونه جنگ و دعوای بین‌پذیرنده و نپذیرنده به وجود نمی‌آورد.»²

7. تعیین قاعده امامت برای جامعه اسلامی

ضابطه و قاعده‌ای که در غدیر خم برای امت اسلام رونمایی شد، قاعده امامت و ولایت بود. رهبر انقلاب اسلامی، امامت و ولایت را وجه تمایز بین حکومت‌های الهی

¹ بیانات در دیدار مردم قم در سالروز عید سعید غدیر خم، 18/10/1385

² بیانات در دیدار مردم قم در سالروز عید سعید غدیر خم، 18/10/1385

و غیر الهی میدانند. «جوامع بشری از دیرباز حکومت داشتند؛ بشر انواع و اقسام حکومتها را تجربه کرده است؛ اسلام این حکومتها را، این نوع قدرتمندیها و قدرتمداریها را قبول ندارد؛ امامت را قبول دارد. این قاعدهی اسلام است؛ غدیر این را بیان میکند... تا آخر دنیا هر جا مسلمانها بخواهند و همّت کنند و هدایت شوند از سوی خدا به اینکه اسلام را تحقق ببخشند و جامعهی اسلامی را تحقق ببخشند، ضابطه و قاعدهاش این است: باید امامت را احیا کنند»¹

8. توجه به مصالح عمومی جامعه اسلامی
بدون تردید امیرالمومنین علیه السلام بزرگترین الگو و آموزگار وحدت بین مسلمین است. نوع مواجهه حضرت هنگامی که به نصب الهی پیامبر عمل نشد درسی بزرگ برای امت اسلامی است. حضرت آیت الله خامنه‌ای این ویژگی امیرالمؤمنین را بُعد دیگری از حقیقت غدیر خم میدانند. «یک بُعد دیگر این است که توجه داشته باشیم امیرالمؤمنین با این موقعیت، با این وضوح معنای امامت آن بزرگوار که منصوب پیغمبر و منصوب الهی است، آن وقتی که ملاحظه کرد و دید که جامعهی اسلامی آسیب‌پذیر است و اگر او بخواهد دنباله‌ی این حق را بگیرد و مطالبه کند، ممکن است اسلام به خطر بیفتد، کنار نشست. این هم یک مسئلهی مهمی است. نه فقط کنار نشست - یعنی ادعا را مطرح نکرد که اختلاف و شق عصای مسلمین نشود - بلکه همکاری کرد با کسانی که به نظر امیرالمؤمنین صاحبان منصب حق نبودند - که بر جامعهی اسلامی حکومت میکردند - چون دید که امروز اسلام به این احتیاج دارد؛ فداکاری. این هم یک درس دیگر است برای ما. این هم درس غدیر است، درس علوی است»²

9. حکومت علوی؛ الگوی جوامع اسلامی
عیارسنجش حکومتهای مبتنی بر اسلام الگوپذیری از حکومت علوی است. غدیر خم در صدد معرفی بهترین الگو در زمینه فردی و حاکمیتی است. حضرت آیت الله خامنه‌ای فاصله گرفتن از الگوی معرفی شده در غدیر خم و دل بستگی به الگوهای معرفی شده غربی را بزرگترین خطر برای جامعه اسلامی میدانند. «بزرگترین خطر برای نظام و حکومتی مثل نظام و حکومت ما که با نام اسلام به وجود آمده، این است که ما فراموش کنیم الگوی حکومت ما، امیرالمؤمنین است؛ به الگوهای رایج دنیا و تاریخ نگاه کنیم و خود را با آنها مقایسه کنیم؛ به روش حکومتهای منحرفی که در طول تاریخ روزه‌روز به بشریت ضربه زدند، نگاه کنیم که اگر یک جنبه از زندگی انسان را رونقی بخشیدند، جنبه دیگری را دچار ضایعات جبران‌ناشدنی کردند. همّت جمهوری اسلامی باید این باشد که خود را به آن الگویی که در غدیر معرفی شد و در دوران پنج‌ساله حکومت امیرالمؤمنین، نمونه

¹ بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت عید غدیر، 1395/30/06

² بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در روز عید سعید غدیر خم، 1386/08/10

آن نشان داده شد، نزدیک کند.»¹

10. ولایت استمرار و اوج خط رسالت‌های الهی
رهبر انقلاب اسلامی ولایت را استمرار نبوت و جلوه دیگر از حاکمیت الهی برای هدایت بشر میدانند و غدیر خم در حقیقت اتصال و استمرار ولایت به نبوت است. «در باب غدیر، انسان از ابعاد گوناگونی میتواند نظر بپردازد و بهره‌ی معنوی و فکری بگیرد؛ یکی، اصل و موضوع «ولایت»، به عنوان استمرار نبوت است.» (۱۰) «در حقیقت، روز غدیر امتداد خط همه رسالت‌های الهی و اوج این خط روشن و نورانی در طول تاریخ است. اگر به مضمون رسالت‌های الهی نگاه کنیم، میبینیم که در طول تاریخ نبوت‌ها و رسالت‌ها، این خط روشن دست به دست گشته، تا به نبی مکرم خاتم رسیده و در پایان حیات آن بزرگوار، تجسم و تبلور آن به شکل حادثه غدیر خود را نشان داده است»²

11. ولایت؛ علاج ضعف و کاستی‌های امت اسلامی
ولایت را باید بهترین مدل حکومتی برای علاج مشکلات عمومی جامعه اسلامی معرفی کرد که برای همه جوامع اسلامی راهگشاست. «اگر حکومت اسلامی به معنای حقیقی - یعنی همان ولایت - به عنوان شعار برای مسلمانان مطرح شود، علاج ضعف را هم میکند؛ علاج اقتصاد را هم میکند؛ علاج دست‌نشانده‌گی را هم میکند؛ علاج دیکتاتوری را هم میکند. بنابراین، پرچم ولایت، یک پرچم اسلامی است. من از همه برادران شیعه و سنی در کشور خودمان دعوت میکنم که به مسأله غدیر با این چشم نگاه کنند و این بخش از حدیث غدیر و مسأله غدیر را مورد توجه قرار دهند. برادران سنی ما هم مثل ما روز غدیر را عید بگیرند؛ عید ولایت. برای این که اصل تولد مسأله ولایت، اهمیتش بسیار زیاد است؛ مثل اهمیت ولایت امیرالمؤمنین علیه‌الصلاة والسلام که این دیگر بین ما و برادران سنی مشترک است»³

12. جامع و افضل بودن امیرالمؤمنین
حضرت آیت‌الله خامنه‌ای یکی دیگر از ابعاد بسیار مهم واقعه غدیر خم را شخصیت معنوی، جامع و افضل «ولی» و «وصی» برگزیده شده در این واقعه بیان میکنند. شخصیت بی بدیل امیرالمؤمنین علیه السلام جامع تمام صفات و کمالات انسانی است که حتی برای دیگر حضرات معصومین هم به عنوان الگوی تمام عیار مطرح بوده است. «آن کسی که سرچشمه را باید به او سپرد تا طول تاریخ اسلام از این سرچشمه سیراب شود، او باید کسی باشد در تراز امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (علیه‌السلام)؛ او نمیتواند یک انسانی معمولی باشد. سرچشمه در اختیار

¹ بیانات در دیدار زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، ۱۳۸۰/۱۲/۱۲

² بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۴/۲۸/۰۲

³ بیانات در دیدار زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، ۱۳۸۰/۱۲/۱۲

اوست؛ لذاست همه‌ی ائمه‌ی ما (علیهم‌السلام) که خودشان هم صاحب همین منصب بودند - اگر چه فرصت حکومت به آنها داده نشد - همه به امیرالمؤمنین با چشم عظمت نگاه میکردند. ائمه (علیهم‌السلام) همه، علی بن ابی طالب را مثل یک خورشیدی در آسمان امامت میدیدند که بقیه‌ی ائمه مثل ستارگان آن آسمانند. امیرالمؤمنین افضل از آنها بود... بنابراین همه‌ی صفات کمالی که ما برای برگزیدگان خدا قائلیم، این در امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) باید وجود میداشت تا پیغمبر به امر پروردگار او را منصوب کند به این مقام.¹ «ا میرالمؤمنین علیه الصّلاة والسلام، به واسطه غدیر به شخصیت والای خود نرسید. غدیر چیزی نبود که گوهر نایاب امیرالمؤمنین علیه الصّلاة والسلام را شکل دهد. غدیر، نتیجه فضایل، مزایا و کمالات آن حضرت بود. البته افتخار برخورداری از فرمان الهی، از نصب پیغمبر و از بیعت مؤمنین و صحابه، افتخار بزرگی است.»²

نتیجه گیری

خداوند درباره آن، خطاب به پیامبر (صلی الله علیه وآله) می‌فرماید: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا يَلْبُغْ رِسَالَتَهُ. از نظر خدای متعال این مسأله به اندازه‌ای مهم بود که ابلاغ نکردن آن، حکم ترک رسالت را داشت! «إِنْ لَمْ تَفْعَلْ»، یعنی اگر این مسأله را تبلیغ نکنی، «فَمَا يَلْبُغْ رِسَالَتَهُ»، اصلاً رسالت خود را تبلیغ نکرده‌ای! روشن است که منظور از ابلاغ رسالت، فقط رساندن همین يك پیام خاص ابلاغ ولایت و خلافت امیرالمؤمنین علیه السلام نیست؛ چرا که در این صورت معنای آیه این می‌شود که، اگر این پیام را نرسانی، همین پیام را نرسانده‌ای! بدیهی است که گفتن چنین مطلبی لغو و غیرحکیمانه است. از این رو معنای آیه این است که، اگر این پیام خاص جانشینی علی علیه السلام را ابلاغ نکنی، مأموریت نبوت و رسالت الهی را به انجام نرسانده‌ای و تمام زحمات 23 سال گذشته تو نیز نادیده انگاشته خواهد شد؛ یعنی اعتبار کل رسالت پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) به این مسأله بستگی دارد و اگر این مطلب نباشد، اصل رسالت از بین می‌رود. سرّ آن نیز این است که اگر حضرت علی علیه السلام بعد از پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) نبود، تحقیقاً اسمی از اسلام باقی نمی‌ماند. گرچه اکثریت مسلمانان تا 25 سال زیر بار ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام نرفتند، با این حال وجود آن حضرت علیه السلام و تعلیمات ایشان بود که موجب گردید اسلام در همین حد باقی بماند.

تأثیرات اجتماعی غدیر خم در ستر تاریخ اسلام عبارتند از: جامع و افضل بودن امیرالمؤمنین، ولایت؛ علاج ضعف و کاستی‌های امت اسلامی، ولایت استمرار و اوج خط رسالت‌های الهی، حکومت علوی؛ الگوی جوامع اسلامی، تعیین قاعده

¹ بیانات در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حضرت رضا (ع)، 01/06/1379

² بیانات در دیدار اقدار مختلف مردم در روز عید سعید غدیر خم، 10/08/1386

امامت برای جامعه اسلامی، توجه به مصالح عمومی جامعه اسلامی، وسیله‌ی
ائتلاف و برادری مسلمانها، مظهر جامعیت اسلام، نفی نگاه سکولار به اسلام،
دخالت مردم در امر حکومت، تعیین خط حکومت و ولایت در اسلام، اهمیت دادن
اسلام به کیفیت مدیریت جامعه

منابع و مآخذ

*قران کریم

*نهج‌البلاغه، ترجمه شهیدی، انتشارات علمی و فرهنگی، 1374 ه. ش، خطبه
68.

1. شیخ مفید، الارشاد فی معرفة حلاله علی العباد، تحقیق مؤسسة آلالیت لاحیاء التراث، چاپ مهر قم، ناشر مؤتمر العالمی لالفیة الشیخ المفید، 1413 ه. ق، ج 1
2. عبدالملک بن هشام، السیرة النبویه، تحقیق مصطفی السفا، افست مصر، انتشارات ایران، مهر قم، 1363 ه. ش، ج 2.
3. ابوجعفر محمد بن جریر طبری، تاریخ الطبری، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، بیروت، 1387 ه. ق، ج 2
4. فخر رازی، التفسیر الکبیر، تحقیق مکتب تحقیق دار احیاء التراث العربی، بیروت، 1995 م، ج 6
5. ابن واضح، تاریخ الیعقوبی، منشورات الشریف الرضی، امیر قم، 1414 ه. ق، ج 2
6. ابن اثیر، الکامل فی التاریخ، تحقیق مکتب التراث مؤسسة التاریخ العربی، بیروت، 1414 ه. ق، ج 1
7. ابن سعد، الطبقات الکبری، دار بیروت، 1405 ه. ق، ج 2
8. بلاذری، انساب‌الاشراف، تحقیق سهیل زکار و ریاض زرکلی، دارالفکر، بیروت، 1417 ه. ق، ج 2
9. طباطبائی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، دارالکتب الاسلامیه، تهران، 1365 ه. ش، ج 6
10. محمد بن مسعود بن عیاشی، تفسیر العیاشی، تحقیق سید محمدهاشم رسولی محلاتی، بیروت، مؤسسة الاعلمی للمطبوعات، ج 1
11. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت، داراحیاء التراث العربی، مؤسسة الوفا، 1403 ه. ق، ج 37
12. محمد بن محمد الشعیری، منشورات المکتبة الحیدریه و مطبعتها فی النجف، 1385 ه. ق
13. رژی بلاشر، تاریخ ادبیات عرب، ترجمه آ. آذرنوش، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، 1443 ه. ش

14. محمد بن جریر الطبری، تفسیر الطبری، دارالفکر، بیروت، 1415 هـ . ق، ج 14، جزء 28، (حدیث 26482)
15. ابوبکر عبدالعزیز الجوهری، السقیفه و فدک، تقدیم، جمع و تحقیق محمد هادی الامینی، مکتبه النینوی الحدیث، تهران،
16. ابن قتیبہ دینوری، الامامة و السياسة، تحقیق علی شیر، انتشارات الشریف الرضی، قم، 1413 هـ . ق،
17. ابوبکر احمد بن الحسینی البیهقی، دلائل النبوة، تحقیق عبدالمعطی قلعجی، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1405 هـ . ق، ج 7
18. سخنرانی های مقام معظم رهبری

1. بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در روز عید سعید غدیر خم، ۱۳۸۶/۱۰/۰۸
2. بیانات در دیدار مردم پاکدشت، ۱۳۸۳/۱۱/۱۰
3. بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۵/۰۲/۱۸
4. بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت عید غدیر، ۱۳۹۳/۰۷/۲۱
5. بیانات در دیدار مردم قم در سالروز عید سعید غدیر خم، ۱۳۸۵/۱۰/۱۸
6. بیانات در دیدار مردم قم در سالروز عید سعید غدیر خم، ۱۳۸۵/۱۰/۱۸
7. بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت عید غدیر، ۱۳۹۵/۰۶/۳۰
8. بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در روز عید سعید غدیر خم، ۱۳۸۶/۱۰/۰۸
9. بیانات در دیدار زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، ۱۳۸۰/۱۲/۱۲
10. بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۴/۰۲/۲۸
11. بیانات در دیدار زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، ۱۳۸۰/۱۲/۱۲
12. بیانات در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حضرت رضا (ع)، ۱۳۷۹/۰۱/۰۶
13. بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در روز عید سعید غدیر خم، ۱۳۸۶/۱۰/۰۸
14. بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۵/۰۲/۱۸